

Változatok az emlékezet működésére

- 1. Nabokov** Vladimir Nabokov:
Szólj, emlékezet!
Ford. Pap Vera-Ágnes,
Európa, 2006.

Az egyetem külön fiatalembere, kivonulva a polgári világból, francia falvak trágyától és verítéktől gőzölgő földjén megizmosodva, megvalósítja álmát, az egyszerre gyermekien képtelen és hősiezen tiszta tervet, s átlépi – emigráns oroszról van szó! – a bolsevik Szovjetunió határát. Szikár, törvényerejű képlet – ha ennyiben merülne ki Vladimir Nabokov *Tündöklése*, akkor is figyelmünkre érdemes volna egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a szocializmus közép-európai évtizedeit igyekszik a feledés fénylő mázával bevonni.

Az orosz egyetem külön tanára, a diktátort üdvözítők seregéhez semmi kényszer alatt nem csatlakozó Krug sorra elveszti családtagjait és barátait, egyre szorosabbra zárul körülötte a kör, mégis képes megőrizni az infantilizmusig kegyetlen közegben – nem, nem is a szellemi függetlenséget, hanem a szellem, az európai kultúra utolsó maradványait. Ha a gyakran intellektuális impresszionistának, kényes kívülállónak titulált Nabokov életművében ez csupán egy *Baljós kanyar* volna, akkor is érdemes volna e kanyart nekünk, olvasóknak is bevinnünk – egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a szocializmus közép-európai évtizedeit igyekszik az antifaszizmus patinájával bevonni.

Az „átlátszatlan ember”, Cincinnatus, furcsa labirintusokba nyíló börtönében várakozva, körülvéve a „természetes” világ ördögien szellemtelen vagy éppen – möszjő Pierre, a hóhér esetében – ördögien-olcsón szellemeskedő figuráival, a totális rend nyomorító, levegőtlen préséből az intellektus utolsó fénylobbanásaihoz menekül, hogy aztán, elfogadva a *Meghívást kivégzésre*, a krisztusi feltámadást idézve sétáljon el a kivégzőhelyről, elindulván oda, ahol „höz hasonló lények léteznek”. Ha csak ennyi volna a regény, e végzetes csontvázszerűség, akkor is érdemes volna elfogadnunk az író meghívását – egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a nabokovi tétel elhallgatását tartja az egyik legfontosabb küldetésének.

E tétel nem mondatik ki, de ott bujkál minden Nabokov-regény mélyén: nincs különbség diktatúra és diktatúra, nincs különbség szocialista és nemzeti-szocialista embertelenség között.

Furcsa, hogy miközben az életmű java e tételeen függ mint pókfonalon, a kritikusok többsége igyekezett el-

vontan intellektualizáló, saját körébe zárkozó írónak beállítani Nabokovot. Mintha Nabokov hősei úgy vonulnának ki a társadalomból, pontosabban úgy válnának onnan kidasítottá, mint megcsömörlött, a sivatagba vonuló remeték. Pedig a nabokovi hős – amely egyébként gyakran antihős, gondoljunk Pnyin úrra vagy a *Lolita* Humbert nevű főszereplőjére – nem elsősorban önmagával kerül konfliktusba, hanem az őt körülvevő brutális vagy – épp az utóbbiak esetében – közönyös, szellemileg elsilányult társadalommal. A *Lolita* a korabeli – ötvenes évek! – amerikai fogyasztói társadalom gúnyrajza is, nem is annyira háttérben, mint inkább az érzéki szenvedély történetével párhuzamosan. (Aki íróként a mai magyar fogyasztói társadalom bemutatására vállalkozik, számolnia kell azzal, hogy Nabokov ötven évvel ezelőtti meglátásait ismétli!)

De kicsoda is végül Vladimir Nabokov, ez az egyszerre istenített és átkozott orosz–amerikai (!) író? Erre önéletrajzi regénye, a *Szólj, emlékezet!* adhat választ. Ám aki hagyományos, az életrajz fordulatain alapuló mesélést vár, az csalódnia fog. Nabokov úgy meséli el élete első évtizedeit, ahogy az emberi elme működik: az emlékezet kanyargó ösvényein nem a történetek az útjelzők, hanem a hős gondolatai, szellemi eszmélkedése. Az arisztokrata ifjú különféle nevelőnői, tanítói, az első szerelmek, az emlékezethez hasonlóan csapongó lepkek, a „megtévelyodott történelem árnyéká”-nak imbolgása: mind metaforákká lényegülnek át, a gondolkodó ember képzeletében elevenednek meg olyan képként, amely az olvasó emlékezetébe is beleég. Ugyanakkor e légiesen könnyed biografikus regény kikristályosít néhány olyan gondolatot az emberiség XX. századi történelmével kapcsolatban, hogy nincs mit csodálkozni Nabokov botrányos hírére. Hisz e sorok nemcsak a kádári Magyarországon számítottak tabunak, de kihívták a kényes liberális – maoista stb. – nyugat ellenérzését is: „Valószínűleg igaz, amint azzal némelyek érvelnek, hogy az angol és amerikai liberális közvéleménynek a leninizmus iránti szimpátiáját a húszas években részben belpolitikai megfontolások táplálták. Ugyanakkor azonban egyszerűen csak hiányos ismeretekből is fakadt. A barátom keveset tudott Oroszország múltjáról, és ez a kevés is a szennyezett kommunista csatornákon jutott el hozzá. Amikor sürgettem, hogy igazolja a Lenin által szentesített bestiális terrort – a kínzókamrákat, a vérrel befröcskölt falakat –, Nesbit a kandalló rácsán kiütögette pipájából a hamut, hatalmas, nehéz cipős jobb lábát vészjóslóan áttette a balra, és mormogott valamit a »szövetségeselek blokádjáról«. A »cári elemek« kategóriába sorolt minden orosz emigránst, a paraszti származású szocialistáktól a fehér tá-

bornokokig – módszere igencsak hasonlított ahhoz, ahogy a szovjet írók a »fasizmus« fogalmát kezelik.” Bizony, sajnos ahhoz is, ahogy a mai magyar baloldali politikusok kezelik a fogalmat... Mit is ír Nabokov a nálunk lángésként elismert Leninről? „Valamennyi művelt és józan orosz tudta, hogy esztétikai ügyekben ez az agyafúrt politikus körülbelül olyan ízlésű és érdeklődésű, mint egy közönséges orosz polgár a flaubert-i *épiciér* fajtából (...), de Nesbit és magasröptű barátai érzékeny, költői észjárású mecénásnak látták Lenint, aki a legújabb irányzatokat fogja pártolni a művészetekben...” S mintha csak a szocializmus és a Horthy-korszak közötti különbségről okítana minket Nabokov: „A cárok idejében (...), uralkodásuk alapvetően alkalmatlan és kegyetlen volta ellenére, egy szabadságszerető oroszoknak összehasonlíthatatlanul több eszköze volt az önkifejezésre, és ez összehasonlíthatatlanul kisebb kockázattal járt, mint Lenin alatt. Az ezer-nyolcszázhatvanas reformok óta az ország olyan törvényhozási rend birtokában volt (noha nem mindig ragaszkodott ehhez), amelyre bármelyik nyugati demokrácia büszke lehetett volna, volt egy erőteljes közvélemény, amely félreállította a zsarnokokat, voltak országszerte ismert, a liberális gondolkodás minden árnyalatát tükröző folyóiratok, és ami különösen szembeszökő, voltak bátor és független bírások (...). Amikor a forradalmárokat elfogták, a száműzetés Tomszkba vagy Omszkba (most Bombszk) pihentető üdülés volt azokhoz a koncentrációs táborokhoz képest, amelyeket Lenin hozott létre.”

Nabokov hiányzik irodalmi köztudatunkból (e hiány pótlásáért mostanság sokat tesz az Európa Kiadó), de különösen hiányzik az ő szelleme történelemkönyveinkből, és e hiáynak nem megszüntetéséért, hanem konzerválásáért tesz oktatáspolitikánk erőfeszítéseket.

2. Látóhatár Wiesław Myśliwski:
Látóhatár
ford. Józsa Péter,
Széphalom Könyvműhely,
2007.

Nabokovot persze ma nem kockázat kiadni; s az Európa Könyvkiadó gyakorlatából éppen ezt hiányolom: a kockázatvállalást. Mert azt kiadni fél év késéssel, ami a német könyvpiacra már sikert aratott, nem tűnik túl önálló stratégiának. Így a kisebb kiadók kénytelenek az ízlés szélesítését ötvözni a kevésbé ismert szerzők közreadásának kockázatával.

Pedig Wiesław Myśliwski remekműve, a *Látóhatár* épp tíz éve jelent meg először Lengyelországban. Hiába nyerte el a regény rögtön az egyik legrangosabb lengyel irodalmi kitüntetést, a Nike-díjat, 2006-os második kiadása után kerülhetett csak a magyar olvasók polcára, a Széphalom Könyvműhely jóvoltából.

Az 1932-es születésű író műve aligha eléghette ki a globális-német liberális esztétika ízlését és elvárásait. A részben kisvárosban, részben falun játszódó történet a II. világháború végét és a korai kommunizmus éveit idézi meg egy fiú elméjén keresztül.

Nem hiszem, hogy Myśliwski olvasta volna, de Duba Gyula *Ívnek a csukák* című regénye szinte vérronkora a *Látóhatárnak*: ugyanaz az időszak, szinte a megszólalásig hasonló falusi környezet, s a főhős fiú emlékezetének működése adják a felvidéki magyar író művének a kereteit is. S bár a korabeli kritikák hibájául rótták fel a Duba-műnek, hogy a történelem kulisszái, eseményei csak vázlatosan jelennek meg, Myśliwski eljárása visszamenőleg is igazolja Dubát: egy kisfiú tudata bizony erős szűrőn át érzékeli a világ történéseit, csak az tudatosodik benne, amit megért, illetve ami mély hatással van rá. Az érzések, ízek, szagok, vágyak, képzelődések és játékok világában él, a fenyegetettség, a kényszerű költözések, a szegénység annyira természetes Myśliwski hőse, Piotrek számára, hogy nem válik megfontolandó problémává.

Miként Duba is, Myśliwski pontosan tudja, hogyan működik az emberi emlékezet, mit emel ki az események forgatagából, miként válik benne őszintén személyessé a történelem sodrából lecsapódó sár. A szívbeteg, egyre gyengülő édesapa által mesélt ókori csatajelenetek, a járási tanács szívszorogató színpada, Kruczek kutya szenvedése, a katonák által őrzött tehéntetemek mint a jóllakottság ígérete, magántanárának szelíd lélekvezetői türelme, az édesanyja már-már tébolyult, kálváriává növvő kutakodása az elveszett fél pár cipő után, a fölöttük lakó kisasszonyok kacagósan is könnyekbe fúló tangója, az első szerelem és a Szent Jakab templom... – olyan erős, a regényszöveget megszöví és összetartó, ugyanakkor a történelmet másodlagosan, a képek szimbolikus erejével elbeszélő metaforák, amelyek belülről ugyan, az aprólékosság türelmével és gazdagságával, de szokatlanul tisztává varázsolják a *látóhatárt*, amelyet ez a regény nyit a lengyelországi negyvenes-ötvenes évekre.

A könyv tele van varázslatos, filmszerűen eleven pillanatokkal, miközben az elbeszélő nem esik ki a szerepből, ami egy kisfiú emlékezetének megidézésével jár. Nézzük csak, mit is jelent egy fiúnak az édesanyja keze: „Különös, de eddig soha nem figyeltem a kezére.